

ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΑ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΕΚ ΜΑΝΗΣ (ΣΥΜΒΟΛΗ ΠΡΩΤΗ)

Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα τῆς Μάνης διασώζει ὡς ἀπήχησιν μακρινοῦ παρελθόντος πλεῖστα ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ στοιχεῖα, ἐν οἷς καὶ τοπωνύμια, εἰς τὰ δόποια σταθερώτερον καὶ ἀφευδέστερον ἔχει διατηρηθῆναι ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὴ γλῶσσα καὶ ιστορία τοῦ τόπου. Ἡ σημασία τῶν τοπωνυμίων διὰ τὴν γλωσσολογίαν καὶ τὴν ἔθνολογίαν είναι γνωστή. Ἐκ τῆς πλούσιας τοπωνυμικῆς συλλογῆς μου ἐκ Μάνης, τὴν διοίαν ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν καταχρίζω, κατωτέρω ἔξετάζω μερικὰ μόνον τοπωνύμια, χαρακτηριστικὰ τόσον τῆς γλώσσης δυσον καὶ τῆς ιστορίας τοῦ τόπου, μὲ τὴν διοίαν μὲ τοιστέραν ἀγάπην καὶ δι' θλασ τὰς περιόδους αὐτῆς ἡσχολήθη δεσμοτός καὶ ἀγαπητός συμπολίτης μου καὶ ἀκαδημαϊκὸς διδάσκαλός μου κ. Σωκράτης Κούγέας.

"Απα ἡ - Μέσαπος δ. Πολλαχοῦ τῆς Μέσα Μάνης, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, τόπος κρημνώδης καὶ φαραγγώδης ἀλλὰ καὶ ὑδατώδης¹ ἢ ἀνοικτός ἐν μέσῳ βράχων, ἐπὶ κλιτύος βουνοῦ ἢ κρημνοῦ συνήθιως ὑπερθεν τῆς θαλάσσης καλεῖται σήμερον" Απα ἡ.

Εἰς τὸ χωρίον Κηπούλα, τὸ ἐπὶ τῆς Μακρινᾶς (ἀκρωτηρίου Θυρίδων) κείμενον, ὑπάρχουν τὰ τοπων. "Απες οἱ, Βορειὴ "Απα, Καιάπα ἡ (Κάτω "Απα), Μεδγάπα ἡ (Μέση - μεσαία "Απα)² καὶ Καργάπα (Κακή "Απα).

Γράφων ἄλλοτε περὶ τῆς ἐν Μέσα Μάνη λέξεως Νάπα (ώς τοπων.) ἀνέφερα³ διι δύπος "Απα προηλθεν ἐκ τοῦ Νάπα (ἐκ τῆς αἰτ. τὴν νάπα, ἔνθα τὸ ν τῆς αἰτ. ἔθεωρήθη ὡς τελικὸν τοῦ ἀρθρου, πρβ. "Αξιά-

¹ Γ'. Μαγαλάκου, Τοπωνύμια, Λαογραφία 5 (1915) 397 σημ. 1, ἐνθα δηλούται διι "Απα είναι τὸ μέρος δύπθεν πρέπει νὰ πηγάδῃ νερό, δηλ. ὑδατότοπος.

² Κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς Μέσα Μάνης τὸ ο πρὸ τοῦ ἡμιφώνου γ συνιζανομένης συλλαβῆς βαίνει κατὰ τὸ πλεῖστον ἀφομοιούμενον κατὰ τὴν ἀηχίαν πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀηχον καὶ δίδει ἀηχον φθόγγον ζε, ὡς μεσγαχός - μεχγαχός κ.ἄ., περιῶν βλ. 4. B. Βαγιακάκου, Συνίζησις καὶ ἐπένθεσις ἐν τῷ γλωσσικῷ ἰδιώματι τῆς Μέσα Μάνης, Λεξικογραφικὸν Δελτίον τῆς "Ακαδημίας" Αθηνῶν 6 (1953/4) 116 - 118. Τὸ φαινόμενον τοῦτο είναι καὶ μεσαιωνικόν, ἀπαντᾷ δὲ καὶ εἰς Κύπρον⁴ βλ. 4. B. Βαγιακάκου, Μεσαιωνικὰ καὶ νέα "Ελληνικά, "Αθηνᾶ 59 (1955) 57 - 58.

³ "Ετυμολογικὰ καὶ σημασιολογικά, "Αθηνᾶ 55 (1951) 43 - 49 καὶ δὴ σ. 45.

Ναξία, ἄριθηκας - νάριθηκας κλπ.)¹ καὶ συνεσχέτισα πρὸς τὰ τοπωνύμια ταῦτα καὶ τὸ αὐτόθι τοπων. *Μέζαπος*, δὲ (πληθ. *Μεζάποι* οἱ, *Μεζάποντος* 'ς τοὺς) δνομα χωρίου καὶ περιοχῆς ἡ τὸ ἐγίστε καὶ *Μέζαπον* τό, λεγόμενον παρὰ τῶν νεωτέρων πιθανῶς ἐκ τῆς συνεκφορᾶς μετὰ τῆς λέξεως τὸ χωρίον.

Εἶπον δὴλ. θτὶς ἡ λ. ἀπα ἀγευρίσκεται καὶ εἰς τὸ τοπων. *Μέζαζαπος* ἀντὶ *Μέσαπος*, διὰ τὴν, κατὰ τὸ ἰδίωμα τῆς *Μέσα Μάνης*, τρόπην τοῦ οἵ οσ εἰς ἡχηρὸν ζ. ὡς τὸ αὐτόθι ἐπίσης τοπων. *Μεζαλίμονας* ἡ *Μεζαλίμενας* καὶ τὰ μελιζόκηπος ἀντὶ μελισσόκηπος, γιάτριζα ἀντὶ γιάτρισσα, βασίλικα, διατάξου, ἀλλάξου, πίζου, πιζάδι κλπ. ἀντὶ βασίλισσα, διατάσσω, ἀλλάσσω, πίσω, πιπάδι κλπ. Ἡ πρόσφατος καὶ ἔξιχως ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Ιω. Βογιατζίδη² θέτει γέας βάσεις διὰ τὴν ἐπανεξέτασιν τοῦ τοπων. *Μέζαπος*, τὸ δποῖον παρουσιάζεται ως προϊστορικόν. Ο Ιω. Βογιατζίδης μὴ ἔχων ὑπ' ὅψιν του τὰ ἀναφερθέντα ὑπ' ἔμοι τοπωνύμια τῆς *Μέσα Μάνης* παρατηρεῖ³ θτὶς «ἡ ἐλληνικὴ γλώσσα εἰχε τρεῖς λέξεις εἰς ἔκφρασιν τοῦ νεροῦ, ὃν αἱ δύο ταχέως ἀπηρχαὶ ἀθήσαν. Πρώτη ἡ λέξις ἀπα (ἐκ τῆς ἴνδογερμανικῆς ρίζης -ap=ἄρδωρ). Αὕτη διεσώθη εἰς τὸ σύνθετον ἡ *Μειάπα*, ἐκ τῆς πρόθεσεως μειά καὶ τοῦ οὐδοῦ. ἀπα, καὶ εἰς τὰ δικτὼ κύρια δνόματα: ἡ *Μειάπα*, οἱ *Μειάποι*, ἡ *Μειαπέα*⁴, οἱ *Μεσσάποι*, ἡ *Μεσσαπία*, τὸ *Μεσσάπιον*, αἱ *Μεσσαπέαι*, δ *Μέσσαπος*, τὸ *Μέζαπον*. Διὰ δὲ τὸ *Μέζαπον* λέγει⁵ θτὶς πρέπει νὰ ἐρμηγευθῇ ώς «δνομα χωρίου δμωνύμου ποταμίου καλουμένου δ *Μέσσαπος* εἰς τὴν ἀρχαιότητα».

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς δρθότητος τῆς γνώμης ταύτης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν πλὴν τῶν ἀνωτέρω καὶ τὰ ἔξις: 1) Χρησιμωτάτη διὰ τὴν ἐρμηγείαν τοῦ τοπωνύμου είγαι καὶ ἡ θέσις τοῦ σημερινοῦ χωρίου, τὸ δποῖον είναι ἐκτισμένον ἐπὶ ράχεως ἀποτόμων βράχων τῆς παραλίας μεταξὺ δύο ποταμῶν, οἵτινες σήμερον μόνον ἐν ὕδρᾳ βροχῆς συγκεντρώνουν τὰ διατά τῆς γύρωθεν περιοχῆς. Ο εἰς μάλιστα ἐξ αὗτῶν καὶ σήμερον λέγεται *Πλογαδός* καὶ ἐξικνούμενος ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου μέχρι

¹ Γ. N. Χατζιδάκι, MNE 1, 168 καὶ 2, 412.

² Ἡ ἐλληνικότης τῆς φυλῆς τῶν *Μεσσαπίων*, Προσφορὰ εἰς Στίλπωνα II. Κυριακίδην (Παράρτημα τῶν «Ἐλληνικῶν» ἀριθ. 4), Θεσσαλονίκη 1953, σ. 124 - 139.

³ Αὐτόθι σ. 136.

⁴ Ἐν σ. 135 γράφει δτὶς, τὸ *Ταίναρον*, λέξις προσληγική, ὥπο τῶν Δωριέων ἐλληνιστὶ μετωνομάσθη εἰς: ἡ *Μειάπεια* - ἡ *Μειαπέα*, δ κάθο *Ματαπάς*, δι' ἀφομοίωσιν σ' α, ήτις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων είχε γίνει εἰς πολλὰς λέξεις, βλ. Γ. N. Χατζιδάκι, MNE 1, 233 κέ., καὶ προτείνει νὰ ἀντικατασταθῇ ἡ λ. τὸ *Ταίναρον* διὰ τοῦ *Μειαπάς* ἡ ἡ *Μειαπέα* κατὰ τὸ ἡ *Μαλέα*.

⁵ Αὐτόθι σ. 139.

τῶν προσθέσεων τῆς δροσειρᾶς τοῦ Ταῦγέτου πρὸς ἀνατολὰς ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸν δριόν (συνοριακὸς ποταμὸς) μεταξὺ τοῦ τ. δ. Μέσσης καὶ τιμῆματος τοῦ τ. δ. Οἰτύλου, τὸ δποῖον καλεῖται Ηεντάδα ή Ξούμερο. Τὰ τιμῆματα ταῦτα διαφέρουν κάπως καὶ γλωσσικῶς μεταξύ των. Ηιθανῶς δ ποταμὸς οὗτος νὰ ἔκαλείτο Μέσσαπος, ὡς ρέων μεταξὺ δύο περιοχῶν¹. 2) Αὐτὴ ἀυτὴ η σημερινὴ σημασία τῆς λ. "Απα=διατόπος ἐν Μάνῃ. 3) Ο τύπος τοῦ τοπων. είναι καὶ σήμερον γένους ἀρσενικοῦ: δ Μέζαπος, δ Κάιρου Μέζαπος, οἱ Μέζάποι, ὅτιοι Μέζάποντος. 4) Εἰς Ἑγγραφον τοῦ 1594 ἐκ τοῦ Ἀρχειοφυλακείου Ζακύνθου² μαρτυρεῖται τύπος τῆς λ.: τοῦ Μεσόπου. 5) Ἡ εἰς τὸ ιδίωμα τῆς Μέσσα Μάνης προφορά, ὡς ἀνέφερα, τοῦ σ. η οο μεταξὺ φωνηέντων ὡς ζ. 'Ο λιμὴν οὗτος δισφαλῶς είναι ἔκεινος παρὰ τὴν πόλιν Μέσσην, τὸν δποῖον ἀναφέρει δ Παυσανίας (III 25, 6-7) χωρὶς γὰ τὸν δνομάζη, γράφων: ἐντεῦθεν (Καινηπόλεως) ἀποσχόντι τριάκοντα σταδίους Θυρίδες ἄκρα Ταυράδον καὶ πόλεως ἐρείπια Ἰππόλας ἐστίν... δλίγον δ' ἀπωτέρω Μέσσα πόλις καὶ λιμήν. Είναι ἐπομένως δ Μέζαπος καὶ δ Κάθη-Ματαπᾶς τοπωνύμια προϊστορικά, ἔχοντα ὡς δεύτερον συνθετικὸν τὴν λ. ἄπα καὶ ὡς πρώτον τὸ ἐπίθ. μέσσος (τῆς αἰολικῆς διαλέκτου) καὶ τὴν πρόθεσιν μετὰ (τῆς δωρικῆς).

Άχιλλειο τό. Εἰς τὸ Πορτοκάγιο τῆς Αν. Μάνης θέσις τις ἐπὶ θύφωματος, δποι κείται τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας, καλεῖται σήμερον **"Άχιλλειο**, τό. 'Η λ. ὡς σνομα λιμένος μαρτυρεῖται ηδη ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (III 25, 4): *Τευθρώνης δὲ διέχει πεντήκοντα καὶ ἔκατὸν σταδίους εἰς θάλασσαν ἀνέχουσα ἄκρα Ταίρασον καὶ λιμένες δ τε Άχιλλεις ἐστι καὶ Ψαμαθοῦς.*

Είναι γνωστὸν δτι εἰς τὴν Λακωνίαν ἐτιμάτο δ **"Άχιλλεύς**. Εἰς τὰς Βρασιάς, πόλιν παράλιον, ὑπῆρχεν Ιερὸν τοῦ Άχιλλέως καὶ κατ' ἔτος ἐτελεῖτο ἱορτὴ πρὸς τιμὴν τοῦ ήρωος, εἰς τὸ Ταίναρον ὑπῆρχε καὶ δ ἀναφερθεὶς λιμήν, εἰς δὲ τὸν Λαν, παλαιὰν πόλιν, κειμένην πλησίον τοῦ Γυθείου, ἐμυθεύετο δτι τὸν ἐπώνυμον αὗτοῦ ήρωα ἐφόνευσεν δ **"Άχιλλεύς** (Πλασ. III 24, 7). Ιερὸν ἐπίσης τοῦ **"Άχιλλέως** ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Σπάρτην, δποι ἐγένει ἐτιμάτο, κατὰ τὸν Αναξαγόραν, ὡς θεὸς καὶ οἱ

¹ Κατὰ τὴν πρώτην ἀποίκισιν ἐλληνικοῦ φύλου (**"Αχαιῶν**) εἰς τὴν Κρήτην ἐδόθη τὸ ἔλληνικόν σνομα **Μέσσαπος** εἰς ένα ἐκ τῶν Κρητικῶν ποταμῶν, ἵνα δηλώσῃ τὸν συνοριακὸν ποταμόν, τὸν ρέοντα μεταξὺ τῆς Ριθυμναίας καὶ τῆς Λαππαίας χώρας, βλ. *'Ιω. Βογιατζίδου, Ενθ'* ἀν. σ. 138-9.

² Λ. Χ. Ζώη, "Ἐν Ἑγγραφον τοῦ 1594, Μαλεθός 4 (1923) φύλλ. 32 σ. 181. 'Η διὰ τοῦ ο γραφή, ἀν δὲν είγαι παρανάγνωσις η τυπογραφικὸν σφάλμα, ἔξηγεῖται δι' ἀφομοίωσιν εἰς τὴν δνομ. **Μέσσαπος** > **Μέσσοπος** γεν. **Μεσόπου.**

ἔφηδοι ἔθυσίαζον εἰς αὐτόν, δταν ἔμελλον νὰ ἀγωνισθοῦν εἰς τὸν Πλατανιστᾶν¹. Ποσὶ δμως ἔκειτο ὁ ἀρχαῖος Ἀχίλλειος λιμήν; Ἡ ὑπό τινων τοποθέτησίς του εἰς τὸ Πορτοκάγιο, τὸ ἀλλως καὶ Ψαμαθεάν λεγόμενον², ή εἰς τοὺς σημερινοὺς δρμοὺς Βαθύν ή Γιοτέροες³, νομίζω δτι δὲν εὑσταθεῖ. Ἡδη δ Παυσανίας διμίλει σαφῶς περὶ δύο λιμένων, δὲν καθορίζει δμως ἐπακριβῶς τὴν θέσιν αὐτῶν. Ἀκριβέστερος ἐπὶ τοῦ θέματος είναι δ γεωγράφος Σκύλαξ⁴ δτις λέγει: Δακεδαίμων ἔθιος Ἀχίλλειος λιμήν καὶ ἀπιτινογος τούτον Ψαμαθοῦς λιμήν. Τούτων ἀμφοτέρων ἐν μέσῳ προέχον ἐς θάλασσαν ἔργον Ποσειδώνος, Ταίναρος.

Τοποθετοῦνται δηλ. δ μὲν ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταινάρου ἐπὶ τοῦ Μεσσηνιακοῦ κάλπου, δὲ ἐπὶ τῆς ἀντολικῆς εἰς τὸν Λακωνικόν. Ὁ ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ Πορτοκάγιου ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς λιμήν είναι δ σῆμερον καλούμενος Μαρμάρι⁵ τὸ (καὶ οὐχὶ Μαρινάρι ὡς γράφεται εἰς τοὺς χάρτας δ δρμοὺς). Οὗτος δ λιμήν νομίζω δτι είναι δ Ἀχίλλειος καὶ δρθῶς ἐτοποθέτησαν αὐτὸν ἐνταῦθα οἱ E. Curtius⁶ καὶ C. Bursian⁷. Πρὸς τούτοις αὐτόθι καὶ σῆμερον ὑπάρχει τοπων. Ἀχιλλάτικος (δ Ἀχιλλεγάτικος) βράχος χωρίζων τὴν ἀμμώδη παραλίαν ἐρ⁸ σο κείται καὶ τὸ χωρίον Μαρμάρι. Σήμερον δὲ τοπων. ἔχομεν τοὺς τύπους Ἀχίλλειοι, χωρίον τοῦ νοσμοῦ Λαρίσσης ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ⁹, Ἀχίλλει, λιμήν εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς νήσου Σκύρου, διότι ἐνταῦθα κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπειδιάσθη δ Ἀχιλλεὺς εἰς τὸ πλοῖον διὰ τὸν κατὰ τροίας πόλεμον ἀνακαλυψθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως παρὰ τῷ Δυκομήδει¹⁰. Ἀλλὰ καὶ παρ¹¹ ἀρχαῖοις ὑπῆρχεν Ἀχιλλειον πόλις ἐν τῷ Σιγείφ: ἐπολέμεον γὰρ ἐκ τε Ἀχιλλήιου πόλιος δρμεόμενοι καὶ Σιγείου ἐπὶ χρόνον

¹ Χρ. Τσεύντα, Συμβολὴ εἰς τὴν Ιστορίαν τοῦ τρωϊκοῦ μύθου, Ἐλληνικά 7 (1934) 27.

² Σ. Βυζαντίου, Λεξικὸν τῆς καθ' θμᾶς Ἑλληνικῆς διαλέκτου, Ἐν Ἀθήναις 1874, σ. 630.

³ W. Pape's, Wörterbuch der Griechischen Eigennamen, §ν λ.

⁴ Περίπλους σ. 40-41, ἐν Geographi Graeci Minores, Parisiis 1883, καὶ Tabulae, ἐνθα ἀναγράφονται δ μὲν ἐν τῇ ἀνατολικῇ, δ δὲ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοῦ Ταινάρου.

⁵ Τοπωνόμ. Μαρμάρι ἀπαντᾶ καὶ εἰς Εεδοιαν, Ἰκαρίαν, Κῶ, Παξούς, Ρόδον, Σύρον καὶ Χαλκιδικήν.

⁶ Peloponnesos, Gotha 1852, σ. 277.

⁷ Geographie von Griechenland, 2, Leipzig 1862, σ. 149-150. Ἀμφότεροι οὐχὶ δρθῶς γράφουν Μαρμάρι.

⁸ Γ'. Στεφάνου, Πλήρες γεωγραφικὸν λεξικόν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1937, σ. 77.

⁹ N. Μωραΐτου, Φιλολογικαὶ σημειώσεις, Ἐρημερί τῶν Φιλολογοθῶν 5 (1858) 366. Πρε. Scholia graeca in Homeri Iliadem, Oxonii τ. IV (1877), T 326 (Εκδ. G. Dindorf).

συχνὸν *Μυτιληναῖοί τε καὶ Ἀθηναῖοι*¹, ἔτέρα δὲ καὶ ἐν Μαιάνδρῳ πεδίῳ². Παρ' Ἡσυχίῳ εὑρηται καὶ ἡ γλῶσσα: 'Αχίλλειον πλᾶνα· τὴν 'Αχιλλέως νῆσον, τὴν Δευκήν λεγομένην, εἰσὶ δὲ 'Αχιλλέως δρόμοι περὶ ταύτην τὴν νῆσον³. Τὸ διθυρακόν 'Αχιλλειώτιης καὶ 'Αχιλλείτης δύναται εἶναι καὶ 'Αχιλλειοδρομίτης⁴.

Βάσσα ἡ. Τοπων. ὑπὸ τὸν τύπον *Βάσσας* εἰ (θηλ. *Βάσσα*) ἀπαντᾶ εἰς τὰ χωρία Μήγα καὶ Πολεμίτας πρὸς δήλωσιν τόπου φαραγγώδους, κοιλάδος. Ἡ λ. ὑπὸ τὴν δωρικὴν μορφὴν *Βάσσα* ἀντὶ *Βῆσσα* παραδίδεται καὶ ἔξ αλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡς: *Βάσσα* (Κύπρος, Τσακωνιά), *Βάτισα* (Κεφαλληνία), *Βάσσεις* (Νίσυρος, Ρόδος), *Βάτισεις* ('Αστυπάλαια, Κάρπαθος), *Γάσσα* (Τσακωνιά), *Βαππέας δ* (Σάμος), *Βάσσωνας δ* (Κάρπαθος), *Γεροβάσσα*, *Γεράσσα* (Κύπρος), *Κυπροβάσσα* (Κύπρος), *Βασσοπόταμο* τὸ (*Xίος*), *Καλοβάσσο* τὸ (Κύπρος). 'Ομοίως ἔχομεν *Βῆσσα* ('Ηπειρος, Σύρος), *Βῆσσας δ* (Σύρος), *Ανάβησσος* ('Αττική), *Βέσσα* ἡ (*Xίος*), *Αργοβάσσα* ἡ (Νάξος), *Αργοβέσσα*, *Βεσσιανὸς* (*Xίος*)⁵.

Ἡ λ. βῆσσα εἶναι: ἵδη γνωστὴ παρ' Ὁμήρῳ⁶ δηλοῖ δὲ τὴν σύνδενδρον κοιλάδα, φάραγγα, ὑπὸ τὸν δωρικὴν δὲ αὐτῆς τύπον παρὰ Ηινδάρῳ⁷, Συφοκλεῖτ⁸ καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 3ου π.Χ. αἰώνος ἐκ Τροιζῆνος, ἐνθα φέρεται: τὰς 'Αφροδίτας τὰς ἐμ βάσσαις δίδοντι | τὸ χωρίον⁹.

Παρ' Ἡσυχίῳ ἔχομεν τὰς γλώσσας: *Βασσαῖας*: τὰς ἐν βῆσσῃ γεγονυίας¹⁰. ἔλεγον δὲ βῆσσας τοὺς κοίλους καὶ δενδρώδεις τόπους. ἔνιοι δὲ τοὺς βασίμους τῶν δρέων.—*Βῆσσας αἱ* κλίμακες, κοιλίαι, καὶ ὑδρηλοὶ τόποι, κοημνοί, καὶ τὰ βάσιμα δρόη, καὶ πόλις, καὶ βάσιμοι τόποι δρέων.—*Βῆσσας αἱ* δμοίως.—*Βησσαῖον* ποιήσιον (διὰ τὸ δποῖον δ 'Αθήναιος (784 B) γράψει: βῆσσα· ποιήσιον παρ¹¹ 'Αλεξανδρεῦσι πλατύερον ἐκ τῶν κάτω μερῶν ἐστενωμένον ἄστρων), βάσσας οὐδειέρως. ἡ βῆσσα. 'Εν τῷ Μ. Ἐτυμολ. (196,47-49.50, 51) ἐπίσης φέρονται:

¹ Ἡροδότου 5, 94. Πρβ. Σκόλ. 95. Στράβ. 13, 600, 604.

² Εενοφάντος 'Ελληνικὰ 3, 12, 17 καὶ 4, 8, 17.

³ Πρβ. W. Pape, ἔνθ¹² ἀν. ἐν λ.

⁴ St. Byzantii, Ethnicon quae supersunt, Berolini 1849, σ. 152.

⁵ Βλ. Σ. Μενάρδου, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, 'Αθηνᾶ 18 (1906) 336, Κ. 'Αμάντου, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Χίου, 'Αθηνᾶ 27 (1915) 'Αρχ. 25. Τοῦ αὐτοῦ, 'Αθηνᾶ 22 (1910) 195, 23 (1911) 485, Die Suffixe... σ. 22 καὶ 'Ελληνικὰ 5 (1932) 334. Δ. Βαγιακάκου, 'Ετυμολογικὰ καὶ σημασιολογικά, 'Αθηνᾶ 55 (1951) 48.

⁶ X 188, Γ 34, Ξ 397, Π 634, ς 210, τ 435. Πρβ. καὶ Ἡσιόδ. 'Ἐργ. 510.

⁷ Ἰσθμ. 3, 17· πρβ. καὶ Πυθ. 9, 89.

⁸ Οἰδ. ἐπὶ Κολ. 673· πρβ. καὶ Λιαντα 198.

⁹ H. Collitz - F. Bechtel, Sammlung der griechischen Dialekt-Inscriptionsen, Göttingen 1889, No 3646 b σ. 14.

βῆσσας α... καὶ κοῖλος τόπος ... οἱ δὲ πόλιν Λοκρίδος φασὶ καὶ Βῆσσαν· κοιλάδα ὑδωρ ἔχουσαν καὶ μεσότητα δρῶν καὶ συνάγκειαν· ἄλλοι δὲ τὸ ἔνυδρον.

Καὶ ὡς τοπων. ή λ. εἰναι γνωστὴ παρ' ἀρχαίοις ὑπὸ τὸν τύπον Βᾶσσαι: Περιέχεται δὲ ή Φιγαλία δρεσιν... ἐν δὲ [τῷ] αὐτῷ χωρίον τέ ἐστι καλούμενον Βᾶσσαι καὶ διαδεκτός τοῦ Ἀπολλωνος τοῦ Ἐπικούρεον¹. Παρὰ ταῦτα ἡδη παρ' Ὁμήρῳ (Β 532) ἀναφέρεται δια τὴν ἔλασθν μέρος εἰς τὸν πόλεμον καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Βῆσσαν τε Σκάρφην τε καὶ Αὐγειάς ἐρατεινάς. Οἱ Εὐστάθιος (Β 276,2) περὶ τῆς γραφῆς τῆς λ. σημειώνει: Βῆσσάν τε, δι' ἐνὸς σ. λεγομένην κατά τινας πρὸς διαστολὴν τῆς δρεινῆς Βῆσσης, καὶ ἐν συνεχείᾳ (277, 34): 'Ηρωδιαρδες² δὲ διὰ δύο σα γράφει. Ὡρομάσθη δέ, φασίν, ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως, ναπώδους οὖσης. ήτι δὲ καὶ ἔθνος Θρακικὸν οἱ Βῆσσοι³'. Αρέσκει δὲ καὶ τῷ γεωγράφῳ⁴ ή διὰ τῶν δύο σα γραφὴ τῆς Βῆσσης. Ἀπὸ γὰρ τοῦ αὐτοῦ δρυμώδους, φησὶν, ὀνόμασται δμωτύμιας. δὲ δὲ ἐν τῇ Ἀιτικῇ, φησί, δῆμος ή Βῆσσα⁵ ἐν τῷ ἐνὶ σ. ἐξ οὗ καὶ οἱ δῆμοιται Βῆσσαιεῖς.

Οἱ Ἡσύχιος (ἐν ὑπομν.) γράφει: Βῆσσα· δνομα πόλεως ἐν Λοκρίδι. Διὰ δύο σα γράφει τὴν πόλιν καὶ δ. H. Ebeling⁶. Διὰ τὸ ἔτυμον τῆς λ. βλ. E. Boisacq⁷ καὶ J. Hofmann⁸. Καὶ δμως τὸ ἐλληνικώτατον τοπων. Βᾶσσα - Βῆσσα δ. K. Dieterich⁹ ἡτυμολόγησεν ἐκ τοῦ Ἰταλ. *bassus*, ἐπὶ πλέον δὲ καὶ τὸ νεοελληνικὸν ὄνομα Βάσος (=Βασίλειος) παράγει καὶ αὐτὸ δπὸ τὸ *bassus*!

¹ Παυσανίου Ἀρκαδικὴ 41, 7.

² Τόρ. I (1867) 226, 26 (Ἑκδ. A. Lentz): Βῆσσα καὶ Βῆσσα πόλις Λοκρῶν δι' ἐνὸς σ., Ἀπολλόδωρος δὲ καὶ Ἐπιφρόδιτος καὶ Ἡρακλέων διὰ δύο. ὀνομάσθη δὲ ἀπὸ τῆς τοῦ τόπου φύσεως. Πρβ. Τοῦ αὐτοῦ, Ἐπιμετριαρχός (Ἑκδ. J. Boissonade) σ. 5 καὶ St. Byzantii, Ἑνθ' ἀν. α. 167-168, Ηνθική Βῆσσα.

³ Βλ. Θεοφάνην (Ἑκδ. Βόννης) 581. Πρβ. Ἐπ. Χρονοανθόπουλον, Τὰ βιελίτα τῶν θαυμάτων τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τὸ χρονικόν τῆς Μονεμβασίας καὶ αἱ Σλαβικαὶ ἀπιθροματι, Θεσσαλογία 26 (1955) 617.

⁴ Στράβ. 9, 424. Νομίζω δια τὸ αὐτόθι 8, 356 ἀναφερόμενον Βῆσσα ἐν Ηλείᾳ, σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ Βῆσσα.

⁵ Πρβ. Σουτζαν: Βῆσσης: δῆμός ἐστι τῆς Ἀιτιοχίδος Βῆσσα.

⁶ Lexicon Homericum, Lipsiae 1885, ἐν λ. Ηνθικα καὶ βιελιογραφία.

⁷ Dictionnaire Étymologique de la langue grecque, Heidelberg - Paris 1938, ἐν λ. Βῆσσα.

⁸ Etymologisches Wörterbuch des Griechischen, München 1950, ἐν λ. Βῆσσα. Πρβ. E. Curtius, Grundzüge der griechischen Etymologie, Leipzig 1879, σ. 473-4.

⁹ Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden, Wien 1908, σ. 270.

Βοίτυλο τό. Κωμόπολις τῆς Δ. Μάνης, καλεῖται σήμερον κοινῶς μὲν *Βοίτυλο τὸ* (διάτοιχος *Βοιτυλιώτης*), υπὸ τῶν λογίων δὲ *Οἴτυλον* (*Οἰτυλιώτης* καὶ ἐπαρχία *Οἰτύλου*).

Τὸ τοπων. εἶναι ήδη γνωστὸν εἰς τὸν "Ομηρον" (B 585) ἔνθα ἀναφέρονται εἰς νεῶν χατάλογον καὶ : *οἱ τε Λάαν εἶχον, ἥδ' Οἴτυλον ἀμφερέμοντο*. Ήλὺ μετὰ ταῦτα παρὰ Στράβωνι (8,511) καθορίζεται δτι : *μεταξὺ δὲ ἀπὸ τῶν Θυρίδων ἀρξαμένοις Οἴτυλος ἐστιν*· καλεῖται δὲ ὅπό *τινων Βοίτυλος*. *"Ο Πτολεμαῖος"* ἀναγράφει τὸν τύπον *Βίτυλα τά*, δὲ *Παυσανίας* (III, 25,7) μετὰ ταῦτα μαρτυρεῖ δτι ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Μέσσης οτάδια πεντήκοντά ἐστιν καὶ ἑκατὸν ἐπὶ Οἴτυλον, πόλιν ητίς ητο καὶ μία τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἐλευθερολακώνων. Εἰς Δακωνικὰς ἐπιγραφὰς¹ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνος φέροντα: τά: Η ΠΟΛΙΣ Η ΒΕΙΤΥΛΕΩΝ καὶ ΒΕΙΤΥΛΗ.

Εἰς τοὺς Πορτολάνους ἔχομεν τοὺς τύπους : *Βίτυλο - Βίτουλα τά*, *Βίτυλος δ, Βήτιλος τό*. *"Εξ ἐγγράφου τοῦ Ἀρχειοφυλακεῖου Ζακύνθου"* τοῦ ἔτους 1522 μαρτυρεῖται τὸ μέρος τοῦ Βοιτύλου, εἰς ἐπιστολὴν δὲ τῶν Μανιάτῶν (1582) πρὸς τὸν Πάπαν Γρηγόριον Π' καὶ εἰς δόλην (1618) πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Νεδέρ ἀπαντοῦν οἱ τύποι : *Βήτιλο τὸ* καὶ *Βίτυλος δ*². *"Ἐν ἔτει 1621 εἰς ὑπόμνημα ἐπὶ ἔκλογῇ εἰς ἀρχιεπισκοπὸν τοῦ ἐκ Πλάτσης ἱερομονάχου Παρθενίου μεταξὺ τῶν δὲ λαῶν χωρίων τῆς Μάνης ἀπαντᾶ καὶ τὸ Βίτυλο"*³. *"Ομοίως εἰς συμφωνητικὸν τοῦ ἔτους 1675 καὶ εἰς γράμμα τῶν προεστῶν τῆς Μάνης πρὸς τὸν Μοροζίνην (1684) ἀναγράφεται τὸ Βοίτυλον καὶ δὲ λιμήν τοῦ Βοιτύλου"*⁴. *"Ο Μελέτιος"* παραδίδει δτι : *ἡσαν Βίτυλα* (ἐν Δακωνικῇ) κοινῶς *Βίτολο κόμη τανῦν καὶ λιμήν*. Εἰς τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Μανιάτου Ιατροῦ Παπαδάνη (1760)⁵ σημειώνεται δ τύπος *Βήτηλο*, εἰς δὲ τὴν χωρογραφίαν τοῦ N. Νηφάκου⁶ φέρεται δ στίχος : *καὶ παρ' ἐκεῖθεν Βοίτυλος*

¹ Γεωγραφικὴ διήγησις, Parisii 1883, βιβλ. III κεφ. 14 (σ. 559 ἐκδ. A. Didot).

² G. Kolbe, Inscriptiones Graecae, τόμ. V₁ (Laconiae) No 1290, στ. 10-11. 1294, 5. 1296, 1-2. 935, 8.

³ A. Delatte, Les Portulans grecs, Paris 1947, σ. 57, 3. 62, 9. 215, 1.

⁴ Δ. B. Βαγιακάνου, Μελισσηνοὶ καὶ Κοντόσταθλοι ἐκ Μάνης εἰς Ζάκυνθον, Ἐπετ. Μεσοιαν. Ἀρχεῖου Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν 3 (1951) 159. Ο Γ. Φραντζῆς (181, 3) σημειώνει : *τῆς Ηἵλου τῆς λεγομένης Ιτίλου*.

⁵ A. Δαοκαλάκη, Η Μάνη καὶ ἡ θεωρανικὴ Αὐτοκρατορία, ἐν Αθήναις 1923, σ. 44, 69.

⁶ A. Μυστακίδου, Τεσσαρακονταετηρίς Κ. Κόντου, Ἐν Αθήναις 1909, σ. 400.

⁷ Π. Καλογάρου, Μεγάλη Ἑλλάς, Ἀθῆναι 1944, σ. 131. Σ. Κουγέα, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ιστορίαν καὶ τὴν τοπογραφίαν τῆς ΒΔ Μάνης, Ἐλληνικὰ 6 (1933) 270.

⁸ Γεωγραφία Παλαιά καὶ Νέα, τόμ. 2 (Ἐν Βενετίᾳ 1807), σ. 412.

⁹ Δ. Δημητράκου, Οι Νικλιτανοί, τόμ. 1 (Ἀθῆναι 1949), σ. 214.

¹⁰ Ιστορία τῆς Μάνης δλης, ηθῶν, χωρίων καὶ Ιντράδων αὐτῆς διὰ στίχων

εἰς τοῦ Βοριᾶ τὴν μάραν. Ἐλλὰ καὶ εἰς ὑποσχετικὸν γράμμα (1806) τῶν Μανιατῶν φέρεται δὲ τύπος Βοίνυλος¹. Τέλος ἔχομεν ἀπὸ τοῦ 1835 καὶ Οἰτυλον τό. Εἰς τοὺς χάρτας σημειώνεται καὶ *porto - Vitulo* ή *Καραβοστάσι*. Περὶ τῆς δρθῆς γραφῆς τῆς λ. ἡγέρθησαν συζητήσεις ηδη παλαιότερον. Οὕτως δὲ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος (Β 295,40) ἀναφέρει: «Οἰτυλος δὲ τρισυλλάχως ὡς δάκτυλος ἀπὸ Οἰτύλου ήρωος, ὡς δὲ τὰ ἐθνικὰ γράφως φησίν. Ἐτεροὶ δὲ τὸ Οἰτυλον ἀμφενέμοντο, ἐν δυσὶ μέρεσι λόγου ἀναγνώσκουσιν, ἀρθρον μὲν τιθέντες τὸ οὖ, πόλιν δὲ τὴν Τύλον, ἵνα λέγη διτὶ καὶ οὖ τὴν Τύλον ἀμφενέμοντο. Οὐκ ἀρέσκει δὲ τοῦτο τοῖς ἀκριβέσιν οὖ Τύλιν μὲν πόλιν Θράκης οἰδας: κλινομένην Τύλεως, Τύλον δὲ οὐ πόλιν Λακωνικήν». Ὁ Κοραῆς² ἐν τῇ ὑπὸ αὐτοῦ ἔκδόσει τοῦ Στράβωνος γράφει Βοίνυλος, οἱ H. Ahrens³ καὶ Curtius⁴ δέχονται τὴν γραφὴν Βίτυλος, ἢν προτιμούν καὶ οἱ A. Sziklai⁵ καὶ F. Bechitel⁶. Τὸ Οἰτυλος δέχεται δὲ Στ. Βυζάντιος (σ. 575) δυτικές σημειώνει καὶ τὸ ἐθνικὸν Οἰτύλοις.

Εἰς τὸν τύπον Βοίνυλος διεσώθη τὸ ἀρχαῖον Γ τῆς Λακωνικῆς διαλέκτου. Εἶναι δὲ γνωστὸν διτὶ: πάρτα τὰ οιοιχεῖα κατὰ πᾶσαν ἔοτιν εὐρίσκεσθαι διαλέκτον, τὸ δὲ δίγαμμα οὖ, ἀλλὰ μόνοις τοῖς Βοιωτοῖς καὶ τοῖς Λάκωσι καὶ τοῖς Αἰολεῦσι⁷.

Γράφων δὲ Γ. N. Χατζιδάχιος⁸ διὰ τὸ Γ ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις διαλέκτοις σημειώνει διτὶ τοῦτο ἐν τῇ Κρήτῃ καὶ τῇ Λακωνικῇ ἐσώζετο ἐπὶ μακρὸν μέχρι τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος, διὸ καὶ πολλὰ τεκμήρια τούτου παρέχουσιν αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν χωρῶν τούτων (μετὰ τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ Ἰωνικοῦ ἀλφαβήτου γράφεται Β ἐπειδὴ τὸ γράμμα Γ δὲν

πολιτικῶν, στ. 83 (Εκδ. Maurer, Das Griechische Volk, τόμ. 3, Heidelberg 1835, σ. 3).

¹ Δ. Δημητράκου, Ἑνθ' ἀν. σ. 217.

² Στράβωνος Γεωγραφικῶν, Μέρος τέταρτον, ἐν Παρισίοις 1819, σ. 147. Αὗτόθι σημειώνει διτὶ ὅπό τινων καλεῖται καὶ Βοίνυλος.

³ De graecae linguae dialectis, τόμ. 2 (Göttingen 1843), σ. 46.

⁴ Ἑνθ' ἀν. σ. 575.

⁵ Περὶ τῆς διασώσεως τοῦ δίγαμμα ἐν τινὶ νεοσλληνικῷ λέξει, Ἐπιστ. Ἐπετ. Πανεπιστ. 7 (1910/11) 217. Τοῦ αὐτοῦ, Καὶ πάλιν περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως βολκός, Ἑθ' ἀν. 15.-17 (1921) 136.

⁶ Die griechischen Dialekte, τόμ. 2 (Göttingen 1923) σ. 249, [Γιτυλεύς]

⁷ Σχόλια εἰς Γραμματικὴν Αιονιστού τοῦ Θρακός ἐν E. Bekker, Anecdota σ. 778.

⁸ Einleitung... σ. 114, MNE, 2 318, Ἀκαδημεικὰ Ἀναγνώσματα 1, 124, 424, 429. Πρὸς E. Bourguet, Le dialecte Lakonien, Paris 1927, σ. 70, 135.

P. Chantrain, ἐν Revue de Philologie, 1928, σ. 170. A. Thumb - E. Kieckers, Handbuch der griechischen Dialekte, τόμ. 1 (Heidelberg 1932), σ. 84.

νπάρχει εις αὐτό). Ἐν τῇ Λακωνικῇ σήμερον σώζεται εις τὸ Βοίνιλος, βοίλος καὶ εἰς τινας λέξεις τῆς Τσακωνικῆς ώς τά: δαβελὲ=δαβελός, βαννὲ=βαννός, βάννιχο=βάννιχος, βαννιούλλι=βαννίον¹. Ο διαλεκτικὸς δηλ. τύπος τοῦ δυνάματος Βοίνιλος (ΒΟΪΤΙΛΟΣ) εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κοινὴν καὶ δι' αὐτῆς ἐσώθη μέχρι σήμερον διὰ μετέζοντα λόγον, διότι τυγχάνει τοπωνύμιον, διερ ο σώζεται πιστότερον καὶ ἐπὶ μακρότερον χρόνον.

Γερολιμένας δ. Ὁρμος τῆς Μέσα Μάνης καλεῖται σήμερον Γερολιμένας η ἐπὶ τὸ δημιωδέστερον Λιμένας. Ἡ παλαιότερα μαρτυρία τοῦ τοπωγ., καθ' θσον γνωρίζω, ἀνευρίσκεται εἰς τοὺς Πορτολάνους²: ἀπὸ τὴν Κοινῶνη ώς τὸν Γερολιμιόνα, δπον ἔναι δ πρῶτος κάβος τῆς Μάνης ...ἔναι μίλλια σεράντα, καὶ : δ Γερολιμιόνας ἔναι βάλη.

'Ενταῦθα νομίζω δι το πρόκειται τὸ 'Ιερὸς Λιμένας > Ιερολιμένας καὶ 'Ιερολιμιῶνας (Γερολιμένας > Γερολιμιῶνας). Τὸ δεύτερον συνθετικὸν Λιμιῶνας (Λιμνιῶνας) ἀπαντᾶ ώς τοπων. καὶ ἀλλαχοῦ, ώς εἰς Ρόδον³, εἰναι δὲ τὸ μετανιωτὸν οὖσα. λιμιῶνας, τὸ δποτὸν ἀνευρίσκομεν ήδη εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως⁴. Διὰ τὸν τύπον Γερολιμιῶνας - Γερολιμένας βλ. καὶ τὰ τοπων.: Γερὸ τὸ (εὸ ιερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ)⁵, Γερὸν τὸ (ἐρείπια ἀρχαίου ναοῦ ἐν Ἰκαρίᾳ)⁶, Γεράλιμνα η (Ιερὰ λίμνη), Γερολοτάμη (Ιερὸς ποταμὸς) Ρέδος⁷, Γερολάκκοι Κρήτη⁸, Γεράλιμνα η, Κάρπαθος⁹, Γερμασόγεια (Ιερομεσόγεια) - Γεροβάσσα η Γερᾶσσα (Ιερὰ βάσσα - βῆσσα - κοιλάξ), Γεροκηπειά - Γεροκήπους (Ιεροκήποι) Κύπρος¹⁰.

Ζυγός δ. Ἡ λ. ζυγός σημαίνουσα μεταφορικῶς κορυφογραμμήν μετὰ τῶν ἔκατέρωθεν αὐτῆς πλευρικῶν ἔκτάσεων εἶναι σήμερον συνήθης

¹ M. Deffner, Zakonische Grammatik, Berlin 1881, σ. 12. G. Anagnostopoulos, Tsakonische Grammatik, Berlin - Athen 1926, σ. 11. A. Thumb, Zur Geschichte des griechischen Diamicta, Indog. Forsch. 9 (1898) 294 κάτ. Ι'. N. Χατζιδάκη, MNE 1, 367. H. Pernot, Introduction à l'étude du dialecte tsakonien, Paris 1934, σ. 135, 136. Α. Σκιᾶ, Ἐνθ' ἀν. σ. 136.

² A. Delatte, Ἐνθ' ἀν. σ. 214, 23 καὶ 215, 4. Πρβ. αὐτόθι καὶ τοὺς τύπους Καλοὶ Λιμιῶνες (77, 1, 9), Καλὸς Λιμένας (337, 31), Βερωμολιμιῶνας (206, 23, 305, 13).

³ X. Παπαχριστοδούλου, Τοπωνυμικό τῆς Ρόδου, Ρόδος 1951, σ. 121.

⁴ Εκδ. Π. Καλονάρου, σ. 21 στίχ. 436. Πρβ. Δ. Γεωργακᾶν ἐν Λεξικογραφικῷ Δελτιῳ (Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) 2 (1940) 133 - 135.

⁵ K. Ζησίου, Τὰ θαύματα τοῦ Ἀσκληπιοῦ, Ἐθδομὰς 5 (1888) φυλλ. 13 σ. 6. N. Γ. Ηολίτου, Παραδόσεις 1, 48.

⁶ Ι'. N. Χατζιδάκη, MNE 2, 407.

⁷ X. Παπαχριστοδούλου, Ἐνθ' ἀν. σ. 43.

⁸ N. Καλομενούπολου, Κρητικά, ἐν Ἀθήναις 1884, σ. 246.

⁹ Εμμ. Μανιολακάκη, Καρπαθιακά, ἐν Ἀθήναις 1896, σ. 150.

¹⁰ Σ. Μενάρδου, Ἐνθ' ἀν. σ. 319, 321, 343, 344.

ώς τοπων. τῶν δρεινῶν περιοχῶν. Ἐν Μάνη τὸ τοπων. Ζυγός, διὰ τὴν πλευρὰν τῆς νοτίου κορυφογραμμῆς τοῦ Ταῦγέτου τῆς πρὸς τὸν Μεσαγ-νιακὸν κόλπον μέχρι τῆς παρὰ τὸ χωρίον Πολιάνα «Μεγάλης Πέτρας», εἶναι ἥδη γνωστὸν εἰς τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως¹: διὶ δὲ Ζυγός τῶν Μελιγκῶν ἔνι γάρ δρόγγος μέγας καὶ: ἔνι ἐπάνω εἰς τὸν Ζυγὸν τοῦ Μελιγκοῦ τὸν δρόγγον.

Εἰς Μέσα Μάνην τοὺς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ Ταῦγέτου (τμῆματος τῆς Μέσα Μάνης) κατοίκους, τοὺς ἄλλους καὶ Προσηλιακούς, καλοῦσι: Πιζωζυγῖτες (οἱ διπισθεν τοῦ Ζυγοῦ)². Τοῦτο ἐνθυμίζει τοὺς παλαιοὺς Ζυγιῶτας³. Τὴν πρώτην τοπων. χρήσιν τῆς λέξεως, καθ' δισον γνωρίζω, εὑρίσκομεν εἰς τὸν βυζαντινὸν χρονογράφον Μιχ. Ἀττα-λειάτην⁴ διτις ἀναφέρει: ὑπερανεστηκότα βουνὸν καὶ οἷον μεθόριον κείμενον τῆς τε Μακεδονικῆς καὶ τῶν περὶ τὸν "Ιστρον χωρῶν, δις καὶ Ζυγὸς διὰ τοῦτο τοῖς ἐπιχαρίοις κατονομάζεται καὶ οιεναποὺς ἔχει πολλοὺς, οὓς δὲ δημάδης λόγος κλεισούρας καλεῖν παρέλαβε.

Κότυλος - Κότουλας δ. Γράφων δὲ καθηγητὴς Σ. Κουγέας⁵ περὶ τῆς τοπογραφίας τῆς ΒΔ Μάνης καὶ καθερίζων σαφῶς καὶ ἀδιαφριλογι-κήτως τὴν θέσιν τοῦ Καλαθίου δρους τῶν ἀρχαίων εἰς τὸ σημερινὸν βου-νὸν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Δολῶν, ἀναφέρει καὶ τὸ τοπων. **Κότυλος** η **Κότουλας**. Τοῦτο λέγεται δι' ἐν ἀπὸ τὰ αὐτόθι τρία σπήλαια ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ἐκ σταλαγμάτου σχηματισθέντος ὑδροχόου κοιλώματος, τὸ διποτον δμοιαίζει πρὸς τὸ πανάρχαιον ἐλληνικὸν ἀγγείον κότυλος.

Τὸ τοπων. εἶναι ἀρχαῖον κατὰ τὸν Ἀθήναιον (478f) «πᾶν τὸ κοι-λον κοτύλην ἐκάλουν οἱ παλαιοί» ἀλλὰ καὶ τοπων. παρ⁶ ἀρχαίοις ἔχο-μεν τὰ: **Κοτύλαιον** δορς εἰς τὴν Εύβοιαν⁷ καὶ **Κότυλος** λόφος τις τῆς "Ιδης εἰς Τροίαν".

¹ Ἐνθ' ἀν. 2993, 2999.

² Δ. Β. Βαγιακάκου, Συμβολὴ εἰς τὰ περὶ Νικλων - Νικλιάνων τῆς Μάνης, Ἀθηναὶ 53 (1949) 186.

³ Ν. Γ. Πολίτου, Οἱ Ζυγιῶται: τῆς Πελοποννήσου, Λαογραφικὰ Σύμμεικτα, τ. 1 (Ἀθ. 1920), σ. 134 - 185.

⁴ Ιστορία (Ἑκδ. Βόννης) 37, 11. Πλείονα περὶ τοῦ τοπων. τούτου βλ. Σ. Κουγέα, Περὶ τῶν Μελιγκῶν τοῦ Ταῦγέτου ἐξ ἀφορμῆς ἀνεκδότου βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς ἐν Λακωνίᾳ, Πραγματεῖαι τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν 15 (1950) ἀριθ. 3, σ. 1-34 διθα καὶ βιβλιογραφία.

⁵ Ἐνθ' ἀν. Ἐλληνικὰ 6 (1933) 267. Τὸ ἐν ἐκ τῶν τριῶν τούτων σπηλαῖον καθορίζει φέρεται ἡ Κλαία (Κλαία = ἡ κλαίουσα ἀπὸ τὰ δακρυοειδῆ σταλάγματα τοῦ σπηλαίου).

⁶ Αἰσχίνου κατὰ Κητησιφῶντος 86.

⁷ Στράβωνος Γεωγραφικὰ 13, 602. Πρε. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ἐτυμολογικὰ καὶ σημασιολογικά, Ἀθηναὶ 55 (1951) 48-49.

Τὸ ἀρχ. οὖσ. κότυλος, κατὰ μαρτυρίας τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ, σώζεται καὶ σήμερον κατὰ τόπους καὶ ὑπὸ διαφόρους τύπους, διὰ γὰρ δηλώσης δοχείον ἀνοικτὸν ἢ πινάκιον ἡμισφαιρικὸν πρὸς μέτρησιν ὑγρῶν ἢ κοῖλον λίθον, κοινῶς γοῦρναν, ὅπου ρίπτεται νερὸς καὶ πλύσυν τὰ ζῶα¹. Οὕτω λέγεται ὑπὸ τοὺς τύπους: κούτουλας (Γορτυνία Λάστα), κούτουλε (Τσακωνιά), γκούτουλας δ (Κόδνιτσα), κούτ' λα ἡ (Θεοσαλία, Μακεδονία).

Ἡ λ. ὑπάρχει καὶ ὡς τοπων. ὑπὸ τοὺς τύπους: Κότουλα ἡ (=γοῦρνα, λεγομένη καὶ ὡς τοπων. Γοῦρνα), Κότουλας δ (Γορτυνία), Κούτουλα ἡ Σούληνα (Καστέλλι: Ἐρυμάνθου), Κοτούλι (Μάνη), Κούτουλας ('Αρκαδία), Κούτ' λες (Πιερία), Κούτουλα (Πόντος), Κουτουλάκι (Μάνη), Κ' τούλ' (Θάσος).

Πρὸς τὸ τοπων. Κότυλος ἀνάλογα ἔξι διμοιάτητος πρὸς σκεύη εἶναι καὶ τὰ ἐκ Μάνης ἐπίσης τοπωνυμ. *Σκύφος*² παρὰ τὸ ἀρχ. οὖσ. σκύφος, ἐπερ ὑπάρχον καὶ σήμερον δηλοῖ κατὰ τόπους κοῖλον λίθον, γοῦργαν, σκάφην καὶ γενικότερον κοῖλον σκεῦος, *Καυκὶ* τὸ (ὄνομα χωρίου)³, *Κουρούπι*, *Σκαφίδι*. Πρὸς ταῦτα παραβλητέα καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀλληγ. Ἑλλάδος ζμισια τοπων. *Καρδάρα* (Δωρίς), *Ποιήρι* (Εὔβοια), *Σκάφη* (Κύπρος), *Σκαφίδι* (Κύθηρα), *Σκουτελλάκι* (Κάλυμνος), *Σκουτέλλιος* (Κάρπαθος)⁴.

Λανὸς δ. Παρὰ τὸν ἐν Μάνῃ τύπον ληγὸς (ὅπου σιαφυλὴ πατεῖται, καθ' Ἡσύχιον, κοινῶς πατητήροι) εἰς τινὰ χωρία τῆς Μέσα Μάνης ἀπαντᾶ ὡς τοπων. δ δωρικὸς τύπος *Λανὸς* καὶ *Λανοῦ* ἡ. Πλὴν τῆς Μάνης δ τύπ. *Λανὸς* εἶναι γνωστὸς καὶ ἐκ Κυθήρων, Λευκάδος, Μακεδονίας καὶ Κρήτης, τὸ δὲ θηλ. *Λανοῦ* ἐκ Κεφαλληνίας⁵. Αὐτόθι δὲ καὶ γνωμικὸν: *Κουκιά* τοῇ *Λανοῦς* καὶ φακῆ τοῇ *Μολοῦς*⁶. Ο τύπος ἀπαντᾶ καὶ εἰς τὰ

¹ Ἐν Μάνῃ ἡ λ. κότουλας ἡ κοτούλη δηλοῖ δοχεῖον ἔμλινον, ἀλλὰ καὶ κοῖλον μάρος αἰγιαλοῦ.

² Πρὸς τοῦτο σχετιστέον καὶ τὸ ἐν Μάνῃ χωρίον *Σκυφιάνικα*, τ.δ. N. Νηφάκου, Ἐνθ' ἀν. στ. 43.

³ N. Νηφάκου, Ἐνθ' ἀν. στ. 44.

⁴ Δ. Γεωργακᾶ, Σουφλί. Ήπει τῆς ἀρχῆς τοῦ τοπωνυμίου. Ἀρχ. Θρακ. Θησαυροῦ 2 (1935/36) 99-100.

⁵ Πρ. καὶ Γ. N. Χατζιδάκιν, Einleitung, σ. 98. MNE 1, 79 καὶ 479. Πρακτικὰ Ἀκαδ. Ἀθην. 1 (1926) 215. M. Φιλήνταν, Γλωσσογνωσία καὶ γλωσσογραφία ἔλληνική, τ. 1, σ. 320. A. Μηλιαράκην, Γεωγραφία πολιτική νέα καὶ ἀρχαῖα τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας, ἐν Ἀθήναις 1890, σ. 65. P. Λορεντζάτον, Ἀνάμεξις, Ἀθηνᾶ 16 (1904) 217 καὶ A. Σκιάν, Ἐνθ' ἀν. 7 (1911) 218.

⁶ Δ. Λουκάτου, Κεφαλονίτικα γνωμικά, Ἀθήνα 1952, σ. 30. Ἐκ Κύπρου καὶ Νάξου Εχομεν τὸν τύπον *Ληγοῦ* ἡ, Σ. Μενάθδου, Ἐνθ' ἀν., Ἀθηνᾶ 18 (1906) 370.

Ιδιώματα τῆς Κάτω Ιταλίας ως Λανό (Καλαβρία, Μπόσα)¹ εἰς δὲ τὰ Κατωϊταλικὰ ἔγγραφα ως Λανός². Ἀμφότεροι οἱ τύποι φέρονται παρὰ Θεοχρήτῳ 25, 28 καὶ 7, 25.

Λατομά ἡ. Γνωστότατα τοπων. εἰς μερικὰ χωρία τῆς Μέσα Μάνης είναι τὰ: **Λατομὴ** ἡ, καὶ κατὰ δωρικὸν χωρίας τύπον **Λατομά** ἡ, πρὸς δήλωσιν τοῦ **Λατομείου**. Ως ὑποκοριστικὸν δὲ τὸ **Λατομούφυλα** τά.

‘Η ὑπαρξίες δωρικοῦ α εἰς θηλ. δνόματα ἀντὶ η εἰς τὸ ιδίωμα τῆς Μέσα Μάνης πιστοῦται καὶ ἐξ ἀλλων τεκμηρίων, ώς: ἀκονά, ἄχνα, βουά, δαγκαμά, μακρινά, παραβολά, πατητά’ κ.ἄ.

‘Ἐξ ἀλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, κατὰ μαρτυρίας τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἰστορικοῦ Λεξικοῦ, διάφοροι είναι: οἱ τύποι οἱ δηλουντες τὸ λατομεῖον ώς: λατονυμᾶς δ (μεγάλη πέτρα, βράχος), Καστελλόρριζον, λάιωμα τό, Εύδοια, λατομὲς οἱ, Κύπρος, λατόμι τό, Κορινθία, Κρήτη, Μακεδονία, Σκύρος, Χίος, δπερ ἐνθυμίζει τὸ παρὰ Στράβωνι (5,3,10) λατόμειον καὶ τὸ ἀλλαχοῦ λατόμιν⁴. Ἐκ Σκύρου καὶ δ τύπ. Ἀλατόμι τό. Συγνώμα είναι τὰ **Πειροκοπεῖο** τό, Μάνη, **Πειροκοπεὺδ** Πάτμος, Ηλεκανγίη, Σκύρος.

Μονεβασία ἡ. Τόπος δύσδατος εἰς τὸ χωρίον Μήγα καλεῖται **Μονεβασία**, ἡ. Τὸ τοπωνύμιον τοῦτο ὑπενθυμίζει τὸ δνεμα τῆς μεσαιωνικῆς Λακωνικῆς πόλεως **Μονεμβασίας**, γῆς κατὰ τὸ Χρονικόν, ἐκλήθη οὕτω «διὰ τὸ μίαν ἔχειν τὴν εἰσοδον». Ἐτερον ἐπίσης τοπων. τοῦ τ. δ. Μαλευρίου είναι γνωστὸν ὑπὸ τὸν ὑποκοριστικὸν τύπον **Μονοβασίας** ἡ⁵.

Νάστα ἡ. ‘Ενιαχοῦ τῆς Μέσα Μάνης τόπος χρηματώδης καλεῖται **Νάπα** ἡ, ὑπὸ τὸν δωρικὸν τύπον ἀντὶ **Νάπη**⁶.

Νώρια τά. Μικρὰ παραλία εἰς τὸν λιμένα τοῦ σημερινοῦ Πορτοκάγιου καλεῖται σήμερον **Νώρια** τά. Ἀσφαλῶς ἐνταῦθα πρόκειται περὶ

¹ G. Rohlfs, Griechen und Romanen in Unteritalien, Genève 1924, σ. 119, 129. Τοῦ αὐτοῦ, Etymologisches Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität, Halle 1930, ἐν λ. (σ. 149).

² F. Trinchera, Syllabus Graecarum membranarum, Napoli, 1865, σ. 283 (τοῦς 1182) καὶ 354 (1206).

³ A. Σκιά, ‘Ο ἀληθής χαρακτήρ τοῦ λαγομένου γλωσσικοῦ ξητήματος, Ἐπιστημ. Ἐπετηρ. Πανεπιστ. 1 (1902/3) Παράτημα σ. 151.

⁴ Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn, 8. 224 καὶ 225.

⁵ Ηλείων περὶ τῶν διαφόρων τύπων τοῦ δνόματος καὶ τοῦ ἔθνικοῦ βλ. Δ. Β. Βαγιακάκου, Ἀρχείον Πόντου 19 (1964) 334-347.

⁶ Δ. Β. Βαγιακάκου, Ἐπυμολογικά καὶ οημασιολογικά, Αθηνα 55 (1951) 43-49.

τοῦ ἀρχαίου τοπων. *Νεώρια*, τόπου δηλ. ἔνθα τὰ πλοῖα καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὰ ἀνήκοντα ἐφυλάσσοντο. Τοιαῦτα ὑπῆρχον καὶ εἰς Γύθειον¹. Παρ' Ἡουχίῳ φέρονται αἱ γλώσσαι: *νεώριον* λιμήν. *Νεῶν οἴκους*: *νεώρια*. *Νεώσοικοι*: τὰ *νεώρια*, ἔνθα ἡ ναῦς χειμασθεῖσα εἰσφέρεται. Πρδ. καὶ Σουτζαν ἐν γλώσσῃ: *νεώσοικοι*.

Παγεάς δ. Ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Ταίγαρου καὶ νοτίως τοῦ λιμένος Πορτοκάγιου βραχῶν τιμῆμα καλεῖται *Παγεάς δ.*

Πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας τοῦ βράχου ἔχομεν καὶ ἕξ ἄλλων μερῶν τοὺς τύπους: πάγοι (Χίος)², παῖ τὸ (πληθ, παγιά, τά), Σκύρος, ἔνθα καὶ τοπων. Γεράνια *Παγιά τά*, καὶ Ἐξίπαγος³, εἰς δὲ τὴν Κάρπαθον *Παγιά τά*, πρὸς δήλωσιν βουνοπλαγιᾶς⁴. Τὸ τοπων. ὑπάρχει καὶ ἐν συνθέσει, ὡς: Ἐλαιόπαγος (βουνόν), Παόβουνος δ, Χαρκωπαγᾶς δ, Χαρκωπάγεια τά, (γῇ χαλκωπή), Παγαγία ἡ *Παγούσαινα Χίος*⁵, Λεφτόπαγος δ, Ρόδος⁶.

Ἡ ἔνγοια τοῦ βράχου, ἡ ἀποδιδομένη διὰ τῶν ἀνωτέρω σημεριῶν διαλεκτικῶν τύπων, ἀγει τῆς εἰς τὴν ἀρχαίαν λέξιν πάγος, συναντωμένην ἦδη παρ' Ὁμήρῳ (ε 405 καὶ 411-412): Ἄλλος ἀκταὶ προβλῆτες ἔσαν σπιλάδες τε πάγοι τε καὶ ἐκτοσθεν μὲν γάρ πάγοι δξέες ἀμφὶ δὲ κῦμα | βέβρυχεν όρθιον. Ἄλλα καὶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα γραμματείᾳ ἡ λ. εἶναι συχνὴ καὶ γνωστὸς τυγχάνει καὶ σήμερον δ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίτητα ἐν Ἀθηναῖς Ἀρειος Ηάγος. Ἡ λ. σημειοῦται καὶ ὑπὸ τῶν λεξικογράφων οὕτω, δ Ἡσύχιος σημειώγει: *Πάγος* αἱ ἔξοχαι τῶν πειρῶν καὶ τῶν δρῶν. *Πάγος* δ ὅχθος. βουνός. ψῦχος. Ὅμοίως δ Σουτζαν⁷ καὶ τὸ *M. Erumolo*. (646,52): πάγοι εἰσὶν οἱ κρημνώδεις τόποι παρὰ τὸ πεπήχθαι εἰς θύψος. Περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λ. ἐκ τοῦ πήγνυμι παρὰ τὴν ἴνδογερμ. φίζαν γάρ (pāk βλ. E. Boisacq καὶ J. Hoffmann.

Πηλωδόνχι τό. Πολλαχοῦ τῆς Μέσα Μάνης τόπος δπόθεν δρύσσεται πηλὸς ἀργιλώδης καλεῖται *Πηλωδόνχι* τό. Τὸ τοπων. εἶναι μεσαιωγικόν. Ἐκ χρυσοσοδούλου τοῦ ἔτους 1307 τοῦ Ἀνδρονίκου Β' μεταξὺ τῶν ἄλλων είναι γνωστά: «ἴνα διορίσηται ἡ βασιλεία μον καὶ γονικευθῆ αὐτῷ γῇ μοδίων χιλίων ἀπὸ τῆς περὶ τὰς Σέρρας οἰκονομίας αὐτοῦ,

¹ Εσνορθωτος Ἑλληνικὰ 6, 5, 32. Πρδ. καὶ γεωγράφον Σκύλακα, ἔνθ' ἀν. σ. 41.

² K. Ἀμάντου, ἔνθ' ἀν. Ἀθηνα 27 (1915) Ἀρχ. 27.

³ Νίκης Πέρδικα, Σκύρος τ. 2, Ἀθηνα 1943, σ. 46, 284. M. Δέφτερο, Λαογραφία 9 (1926) 577.

⁴ M. Μιχαηλίδου - Νονάρον, Λαογραφικά σύμμεικτα Καρπάθου τ. 2 (1934) 438.

⁵ K. Ἀμάντου, ἔνθ' ἀν.

⁶ X. Παπαζωριστοδούλου, ἔνθ' ἀν. σ. 52.

⁷ K. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, τόμ. 1 (Ἐν Βενετίᾳ 1872) σ. 240.

Πηλοσήγιον λεγομένη εἰς τοποθείαν τὴν Ζαβαλίταν. Τὸ τοπων. δρός διώρθωσεν δ Σ. Κυριακίδης¹ εἰς *Πηλωρύγιον*. Ἡ λ. ώς τοπων. είναι γνωστή καὶ ἔξ ἀλλων μερῶν ὑπὸ τὰς μορφὰς: *Πηλωρύγα* τὰ ἦ *Πηλωλύγι (Χίος)*², *Πηλωρύχι (Κύθηρα)*, *Πελωρύχια, Πηλωρύζα*³, *Πηλωρύχι (Ρόδος)*⁴, *Πηλιωρύζα*, (*Μακεδονία*), *Πηλώρουκας, Πηλωλύκη (Κρήτη)*. Ἐν Κρήτῃ πηλωρουκας λέγεται συνεκδοχικῶς αὐτὸς τὸ δρυσόμενον χῶμα, τὸ δποῖον νοεῖται ως μεγεθυντικὸς τύπος τοῦ *Πηλωρούκι (-πηλωρύκι)* ἥτοι πηλωρύχιον δηλ. δρυχεῖον πηλοῦ.

Ο τύπ. *Πηλωρύχιον* δεικνύει δτι εἰ παραδεδομένοι ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων τύποι *Χαλκωρύχιον* καὶ *Χρυσωρύχιον*, εἰ δποῖοι ἀθετοῦνται, ὑπῆρξαν ποτὲ παρὰ τοὺς κανονικοὺς *Χαλκορυχεῖον* καὶ *Χρυσορυχεῖον*⁵.

Εἰς ἔγγραφον ἐκ τῆς μονῆς τῶν Ἰθήρων τοῦ ἔτους 1357, ἐκδιδέμενον ὑπὸ τοῦ F. Dölger⁶, ἀναγράφεται καὶ τὸ ἔξης: *Ἐλεῖς Ξυλορύγιον μετόχιον* ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῆς ἀγίας καλλιτίκου μάστινθος *Βαρθάρας*. Νομίζομεν δτι τὸ ἐνταῦθα *Ξυλορύγιον*⁷ πρέπει νὰ γραφῇ *Ξυλωρύγιον*, πρόκειται δηλ. περὶ τοῦ τόπου ἐπου ἔκοπτον ξύλα, ἐσχηματίσθη δὲ κατὰ τὸ δμοίως μεσαιων. *Πηλωρύγιον*.

Ποῦρκος - Πύρριχος δ. Μικρὰ πεδίας τοῦ χωρ. Κάβαλλος τῆς Ἀν. Μάνης καλεῖται σήμερον *Ποῦρκος* καὶ *Μποῦρκος* δ. Εἰς δὲ τὴν περιοχὴν τοῦ Καβάλλου λέγεται καὶ τὸ ἔξης προγνωτικὸν τοῦ καιροῦ ἐπὶ ἐπικειμένης βροχῆς: *Βλέπεις τὸν Ποῦρκο μελανό, τὴν Ἀραβίκια μαύρη; | λόσε τὸ ζευγαράκι σου καὶ πὲς πὼς εἰραι βράδυ.* (*Ἀραβίκια εἶναι βουγὸν τοῦ Καβάλλου*).

Νομίζω δτι ἐνταῦθα πρόκειται τὸ ἀρχ. τοπων. *Πύρριχος* δ, περὶ οὗ δ *Πλυσανίας* (III, 25,2) γράφει: *Τοῦ ποταμοῦ δὲ σιαδίους τεσσαράκοντα ἀπέχει Πύρριχος ἐν μεσογαίᾳ τὸ δὲ ὄνομα τῇ πόλει γενέσθαι*

¹ Χρυσόβουλλα τῆς παρὰ τὰς Σέρρας μονῆς τοῦ Προδρόμου. Εἰς μνῆμην Σ. Λάμπρου (Αθ. 1935) σ. 534. Πρε. A. Σιγάλαν, *Ἐλληνικά 11* (1940) 518. Νέαν Εκδοσιν τῶν ἔγγραφων βλ. André Guillou, *Les archives de Saint-Jean Prodrome sur le mont Ménéceé*, Paris 1955.

² K. Ἀμάντου, *Γλωσσικὰ ἐκ Χίου, Λαογραφία 7* (1923) 344. Τοῦ αὐτοῦ, ΕΕΚΣ 3 (1940) 224. Ἐλληνικά 5 (1932) 222. ONOMATA 1 (1952) 2. Πρε. B. Φάβην, *Λεξικογρ. Δελτίον 1* (1939) 115.

³ X. Παπαχριστοδούλου, *Ἐνθ' ἀν. σ. 93.*

⁴ K. Κόντου, *Κριτικά καὶ γραμματικά, Αθηνᾶ 2* (1890) 310 κ.ε. Πρε. B. Φάβην, *Ἐνθ' ἀν.*

⁵ Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges, München 1948, No 9 στ. 34.

⁶ Ο F. Dölger ἀναφέρει ἐπίσης εἰς τὸν πίνακα *Πηλωρύγιον* καὶ παραπέμπει εἰς τὸ *Πυλορύγιον*.

φασὶν ἀπὸ Πύρρου τοῦ Ἀχιλλέως, οἱ δὲ εἰναι φεδὼν Πύρριχον τῶν καλούμενων Κουρρήτων.... Ὡς δὲ καὶ Πύρριχος ὄνομα ἦν αὐτῷ Πινδάρῳ μὲν οὐκ ἔστιν εἰρημένον, λέγουσι δὲ οἱ περὶ τὴν Μαλέαν οἰκοῦντες.

Διὰ τὸν τύπον Ποῦρος <Πύρριχος παρατηρῶ θτὶ ή διάθεσις τοῦ νόσου οὐ εἶναι σύνηθες φαινόμενον ἐν τῇ διαλέκτῳ τῆς Μάνης¹, δχι δὲ ξένη καὶ ή ἐναλλαγὴ τῶν καὶ χ. Ο τύπ. Μποῦρος ἐκ τῆς ἐνάρθρου αἰτιατικῆς, ώς καὶ εἰς ἄλλας λέξεις.

Ψομαθεᾶς δ. Ἡ νότιος ἀμμώδης παραλία τοῦ λιμένος τοῦ Πορτοκάγιου ἐπὶ τῆς Ἀν. Μάνης παρὰ τὸ Ταίναρον καὶ αὐτὸς οὗτος δ λιμὴν καλεῖται παρὰ τῶν ἐντοπίων Ψομαθεᾶς (Ψομαθέας). Ἐκ Μάνης ἔχομεν ἐπίσης τὰ τοπων. Ψομαθέας (Οίτυλον καὶ τ.δ. Μαλευρίου), Ψομοθέας (δῆμ. Μαλευρίου) καὶ δηλώνουν τόπον πλήρη ἀμμού καὶ δχι οὐφωμάτων (ΤΥψωμαθέας δηλ. ΤΥψωματέας)².

Πρόκειται δηλ. εἰς τὰ ἀνωτέρω τοπων. ή λ. ψάμανθος (τόπος ἀμμώδης) καὶ ή περιεκτικὴ κατάλγηξις -έας -έας, συχνὴ εἰς τὸ ιδίωμα τῆς Μάνης, ώς: Μαραθέας, Λαπασέας, Λευκέας, Λυγερέας, Φτερέας κλπ.

Ἐτέρα ἀμμώδης τοποθεσία τῆς Μέσα Μάνης λέγεται Ψάμενη ή. Ό λιμὴν τοῦ Πορτοκάγιου εἶναι ὁ τῶν ἀρχαίων Ψαμαθοῦς. Ἐν ἐπιστολῇ [τοῦ Αἰσχίνου] πρώτη πρὸς Φιλοκράτην (3) ἀναφέρεται: Ζάλη δὲ καὶ ἄνεμος ἐξώσιτης ἐμπεσὼν ἀπήγεγκεν ἡμᾶς ὅπερ Κρήτην πλησίον Ψαμαθοῦντος. Ο λιμὴν οὗτος ήτο γνωστὸς εἰς τοὺς ἀρχαίους διὰ τὴν ἐν Ταινάρῳ λατρείαν τοῦ Ποσειδῶνος³. Ήπειρ Στράβωνι (362,2) σημειοῦται καὶ πόλις: μετά Ταίναρον ἐπὶ τὴν Ὄρουν γνάθον καὶ Μαλέας Ψαμαθοῦς ἔστι πόλις. Ήπειρ τοῦ λιμένος δ Παιανίας (III, 25,4) ἀναφέρει θτὶ: Τευθρώνης δὲ ἀπέχει πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν σταδίους ἐς θάλασσαν ἀνέχουσα ἄκρα Ταίναρον, καὶ λιμένες δ τε Ἀχίλλειός ἔστι καὶ Ψαμαθοῦς.

Εἰς τοὺς Πορτολάνους⁴ δ τύπος τῆς λ. ποικίλει, οὕτω φέρονται: δ Ψομαθέας ή τὸ Πόρριο Κάλε, - ἀπὸ τὸν Κάβο Μαιαπᾶ πέρη μαῖσορο ἔναι πόροι καὶ λέγουν το Ψομαθέα, - τὸν κάβο Μαιαπᾶ ἐβλέπεται μὲ τὸν Ψομαθέα καὶ τὸ κάβο Μαιαπᾶν ήτοι δ Ψομοθέας.

¹ Γ. N. Χατζιδάκη, MNE 1, 384 καὶ 2, 277 κά.

² K. Ρωμαίου, Ήπειρ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Χανιά, Αθηνᾶ 51 (1941/46) 108.

³ Πρβ. Θουκυδίδην I, 128, 133. Πιθανῶς ἔχει σχέσιν πρὸς τὸν λιμένα τοῦτον καὶ τὸ Αἴτονθι, VII, 19: [Λακεδαιμόνιοι] οὗτοι μὲν οὖν ἐν τοῖς περιστοις ὀρμήσατες ἀπὸ Ταινάρου τῆς Λακωνικῆς ἐς τὸ πέλαγος ἀφῆκαν, ἀν λάθωμεν ὅπ' ὅφιν τὸ έν τῷ λιμένι καὶ σήμαρον τοπων. Νώρα (Νεώρια βλ. ἀνωτ.)

⁴ A. Delatte, Ενθ' ἄν. 57, 14. 215, 10-11. 18. 268, 16. Εἰς τὸ κριτικὸν ὅποινημα ἔκ κάθικος μαρτυρεῖται καὶ δ τύπος ή Ψομαθέα.

Τὸν λιμένα τοῦ Πορτοκάλιου Διονύσιος δὲ Πύρρος¹ καλεῖ Ψάμαθον λιμένα, δὲ Μελέτιος² δυνομάζει αὐτὸν Ταίναρον: Ταίναρος δυνομάζεται καὶ δὲ λιμὴν δὲ ποτὸς κοινῶς λέγεται Πόρτο-Κάϊο, διακρίνει δὲ αὐτὸν ἑτέρου λιμένος «τῆς Ψαμάθεας», διτις ἔλαθε τὸ δυνητικό πόδεως «Ψαμάθον πλησίον τῆς Ταίναρίας ἄκρας».

Τέλος δὲ Στ. Βυζάντιος (σ. 700) ἀναφέρει: Ψαμάθοντις πόλις Λακωνική. Ἀριεμίδωρος δευτέρῳ γεωγραφούμενων «μετὰ γὰρ τὸ Ταίναρον πόλις ἐκδέχεται Ψαμάθοντις». Τὸ ἐθνικὸν Ψαμάθοντιος καὶ Ψαμάθοντος ὡς Σελιρούντιος καὶ Σελιρούντος.

Οἱ ἐν Μάνῃ σήμερον τύπος Ψομαθεᾶς προσήλθεν ἐκ τοῦ ἀρχ. Ψαμάθοντις διὰ τὴν παρὰ τὸ χειλικὸν τροπήν τοῦ αἰεὶ οὐδεὶς διὰ τοῦτο νομίζω δρθιστέραν τὴν γραφὴν διὰ τοῦ ο καὶ δχι διὰ τοῦ ω. Ἡ διὰ τοῦ ω γραφὴ νομίζω δτι προσῆλθε κατὰ παρετυμολογίαν πρὸς τὸ "Ψψωμα ηδη εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, δτε ἔχομεν τοὺς τύπους: Μονὴν Ψωμαθέως³, Τὰ Ψωμαθίου⁴, τῶν 'Ψψωμαθίων⁵, δ Ψωμαθίας, δ Ψωμαθίας', τὰ Ψωμαθίας⁶.

Ομοίως ἐν ἔτει 1566 γίνεται λόγος περὶ ἀφερωμάτων εἰς τὸν ἐν 'Ψψωμαθίοις ναὸν τῆς Παναγίας τῆς ἐπονομαζούμενης Χρυσαληθυῆς⁷. Συνοικία δὲ τῆς Κ/πόλεως ἐκαλεῖτο τὰ 'Ψψωμαθεῖα⁸. Τὸ τοπων. τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἐπιστολῆς ἐκ Κ/πόλεως πρὸς τοὺς 'Υδραίους τῷ 1812, ἐν ᾧ ἡ ἀναφέρεται δτι θανατικὸ ἀκούστη εἰς τὰ Κοντοσκάλι καὶ Ψωμαθία⁹. Τὸν αὐτὸν τύπον ἀναφέρει καὶ δ Σιγαίου Κωνστάντιος¹⁰.

Ο Μ. Φιλήγντας¹¹, ἔξετάζων τὴν λ. Ψωμαθεά, ἐρμηνεύει αὐτὴν ἀπὸ τὸ ψάμαθος καὶ προσθέτει δτι ἐλέχθη «ψωμαθιὰ παρετυμολογικῶν

¹ Περιήγησις ιστορικὴ καὶ βιογραφικὴ, 'Ἐν Αθήναις 1848, σ. 80.

² Γεωγραφία² σ. 413.

³ Γ. N. Χατζιδάκη, MNE 1, 183. 2, 280. Πρε. M. Φιλήγνταν, Γλωσσογνωστα τ. 3 σ. 154.

⁴ K. Πορφυρογεννῆτου, De administrando imperio (Ἐκδ. Βόνης 1840), 190, 20.

⁵ Οἱ Συνεχισταὶ τοῦ Θεοφάνους (Συμεὼν Μάγιστρος) ἐκδ. Βόνης 716, 8. 872, 2.

⁶ Γ. Φραντζῆ, 253, 4.

⁷ K. Amanlos, Die Suffixe..., σ. 27, 28.

⁸ K. Ρωμαίου, ἐνθ' ἀν.

⁹ K. Σάθα, Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη τ. 3 (1872) 547.

¹⁰ A. 'Ψψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν 'Αλωσιν, 'Ἐν Κ/πόλει: 1870, σ. 553.

¹¹ 'Αρχείον 'Υδρας τόμ. 4 (Παιρ. 1923), σελ. 250.

¹² Κωναταντινιάς, 'Ἐν Βενετίᾳ 1820, σ. 115.

¹³ 'Ἐνθ' ἀν. τόμ. 2 σ. 215.

ἀπὸ τὸ ψωμὶ καὶ τέλος στὸ ἔκκλησιαστικώτερο 'Ψωμαθεῖα=ὕψωμα θεῖον ἔγεκα τοῦ ἐκ θαύματος ἀνυψωθέντος παιδίου'¹.

Παρὰ πάντα τὰ ἀνωτέρω, κατὰ πληροφορίας τοῦ 'Αρχείου τοῦ 'Ιστορικοῦ Λεξικοῦ, ἔχομεν ἐκ Νάξου τοπων. Ψωμοθεὺς τό, ἐκ δὲ τῆς Ρόδου τὴν λ. ψωμαθεά ἡ (ἡ ἀρτοθήκη).

Διὰ τὸ ἀνωτέρω ὑπὸ διαρρόους τύπους κατὰ καιροὺς καὶ κατὰ τόπους παραδοθὲν τοπωνύμιον νομίζω δτὶ οὗτε ἡ παρετυμολογία οὕτε ἡ λογία (ἔκκλησιαστική) ἐκφορά του δίδουν τὸ ἀληθές ἔτυμον. Τοῦτο πρέπει γὰρ ἀναζητήσωμεν εἰς τὸ ἀρχαῖον Ψωμαθοῦς, τὸ δποῖον διὰ τὴν παρὰ τὸ χειλικὸν τροπήν τοῦ α εἰς ο καὶ τὴν ἐγαλλαγὴν τῆς καταλήξεως -οῦς διὰ τῆς ἑας μετεβλήθη εἰς Ψωμαθέας ἡ Ψωμαθεάς καὶ Ψωμαθεάς.

'Αθῆναι, 'Ιστορικὸν Λεξικόν

Δ. Β. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ

¹ Πρᾶ. καὶ Βατοπαῖς ἀντὶ Βατοπέδι (διὰ τὸ ἐν βάτεψ εὑρεθέν παιδίον παρετυμολογηθέν).